

Рябой Ю. О.,

старший викладач коледжу МНУ ім.В.О. Сухомлинського

ЕТНІЧНИЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПЛЮРАЛІЗАЦІЮ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті розглянутий етнічний фактор впливу на плюралізацію суспільно-політичних відносин. Дана характеристика плюралістичній моделі сьогоденного розвитку України. Запропонована оцінка сучасних суспільно-політичних процесів в нашій державі. Розглянута роль етнічності у суспільно-політичних відносинах у контексті різних наукових теорій етнічності. Обґрунтовано, що для збереження єдності суспільства та створення реального політичного плюралізму потрібна етнізація політики. Виділені причини політизації етнічності, встановлено, що етнізацію політики можна визначити як феномен, який виникає на перетинанні різних сфер громадського життя людини. При цьому суб'єктами етнополітики є держава-нація та політизована етнічна група. Доведено, що політична участь є одним із механізмів підтримки стабільності суспільства та є головним елементом його політичної підсистеми, за допомогою якого нейтралізується відчуженість широких верств громадян від процесу прийняття політичних рішень. З'ясовано, що у багатоетнічних та багатонаціональних державах політичний плюралізм може бути забезпечений при урахуванні етнічного фактору. При цьому етнічний фактор є реальним потенціалом бажання сформувати етнічне співтовариство, яке здатне впливати на соціально-політичні та управлінські процеси в суспільстві й державі.

Ключові слова: етнічний фактор, етнічність, етнізація, етнополітика, плюралізм, плюралізація, політична підсистема, політизація, суспільно-політичні відносини, модель.

Постановка проблеми. Трансформація політичної системи та плюралізація суспільно-політичних відносин у нашій державі розвивається із обов'язковим врахуванням етнічного фактору. Історичні обставини склалися саме таким чином, що незалежна Україна у 1991 р. постала саме як держава з чітко вираженою етнічною ознакою і на хвилі національного руху. У подальші періоди значення етнічного фактору то зростало, то зменшувалося у вітчизняному політичному житті, доки події 2014 р. не піднесли роль нації та української національної ідеї у політичних процесах на якісно новий рівень. Разом із тим,

досить нечітко у політичній думці та практиці нашої країни досліджені саме аспекти впливу етнічного фактору на плюралізацію політики й суспільного розвитку.

Актуальність дослідження. Плюралістична модель розвитку політичної системи України вимагає врахування усієї множини чинників впливу, серед яких вагоме місце займає етнічний / національний фактор. Важливість врахування і вивчення ролі етнічності у плюралізації суспільного життя і політичних процесів зумовлена наступним:

- зростаючою роллю національної свідомості населення України у суспільних процесах за умов протистояння нашої держави зовнішній гібридній агресії (2014-2016 рр.);

- одночасною потребою у врахуванні інтересів усіх національних меншин нашої країни в ході побудови суспільства, заснованого на європейських цінностях, однією з найбільш важливих з яких є плюралізм;

- необхідністю подальшого наукового дослідження таких понять як етнополітика, політизація етнічності, етнізація політики, держава-нація та політизована етнічна група.

Взаємозв'язок даної дослідницької проблеми з важливими науковими й практичними завданнями. Вивчення етнічного чинника впливу на сучасні суспільно-політичні процеси в Україні і у світі як дослідницька проблема знаходиться на перехресті таких наукових дисциплін як політологія, соціологія, історія, а також комплексу наук про етнос і націєтворення (теорія етносу, етнологія тощо).

Аналіз стану дослідження теми. Попри наявність значного числа наукових лакун, вплив фактору етносу й нації на суспільно-політичні процеси вже тривалий час досліджується у зарубіжній та вітчизняній науковій думці. Серед останніх праць, дотичних до вказаної проблематики, слід виокремити розвідки таких вчених як І. Зварич [5], А. Колодій [7], В. Лісовий [11], В. Євтух, М. Молчанов, С. Суглобін [9] тощо. Водночас потребує подальших наукових пошуків саме роль етнічного фактору в розвитку суспільно-політичного плюралізму.

Метою статті виступає розкриття етнічного фактору впливу на розвиток політичного

плюралізму в контексті трансформації суспільно-політичних процесів. **Об'єктом** дослідження являється чинник етнічності у політиці, а **предметом** дослідження — етнічний фактор впливу на плюралізацію суспільно-політичних відносин.

Виклад основного матеріалу. Одним із засобів, яким користуються прихильники ідентичності, щоб завоювати увагу та вплив у публічному просторі, полягає в тому, щоб довести своє право на визнання. Точніше, для цього варто перетворити суб'єктивну потребу визнання в об'єктивне право, протиставлене всім. Необхідно домогтися того, щоб ідентичностям надали приватне право вимоги публічної легітимації. Феномен, який іноді називають приватизацією публічної сфери, найбільше часто досягався медійними засобами, зокрема, віктимізацією. Відтак право на відновлення, на компенсацію, на виправлення варто визнавати, виходячи з того, що людина страждала, будучи незрозумілою або пригнобленою.

Відповідні віктимізовані суспільно-політичні процеси є деструктивними з точки зору реальних політичних реформ, спрямованих на встановлення політичного плюралізму, та мають наслідком замість створення різноманіття усередині системи її дезінтеграцію та навіть так званій етнічний сепаратизм.

Зокрема, події так званої «російської весни» у 2014 року поставили ще більш гостро питання етнічності у межах української державності як бар'єр у консолідації політичної системи, що потребує вироблення вираженої етнополітики відносно проросійсько налаштованих громадян Сходу України, так званої «п'ятої колони».

Проблеми етнічності обговорювалися у різних теоріях, які зводяться до розуміння етнічного феномена у контексті трьох підходів — примордіального, інструментального та конструктивістського.

У теоріях примордіального підходу виділяють два напрямки: соціобіологічний та еволюційно-історичний. Прихильники першого розглядають етнічність як об'єктивну даність, споконвічну (примордіальну) характер істоти людства. Вони пояснюють етнічність за допомогою еволюційно-генетичних ідей, інтерпретуючи її як «розширену» родинну групу, «розширену форму родинного відбору та зв'язку». Примордіалісти підкреслюють в етнічності глибоку афективну прихильність людей.

Соціобіологічне розуміння етносу представлене концепцією Л. Гумільова, котрий вважав етнос природним, біологічним феноменом, джерелом розвитку якого є пасіонарний поштовх. Якщо в ранніх роботах Л. Гумільов трактував етнос як біологічну одиницю, то в 80-х роках ХХ ст. він запропонував вважати визначальними в його формуванні й розвитку такі фактори, як ландшафт,

клімат тощо. При зміні ландшафту, відзначає Л. Гумільов, етнос втрачає свою природу та зникає [4]. Із західних дослідників із примордіалізмом пов'язують ім'я Кліффорда Гірца, який визначав етнічність як «колективно схвалена і привселюдно виражена з особистісної ідентичності» або як «соціально ратифікована особистісна ідентичність».

У середині 70-х років ХХ ст. як реакція на неможливість примордіалізму обґрунтувати причини росту національних рухів у західній науці виникає інша інтерпретація етнічності, відповідно до якої вона розглядається як інструмент, що використовується політиками у досягненні своїх інтересів. Такий підхід одержав назву інструменталізму. У рамках цього напрямку етнічна група трактується як спільність, поєднана інтересами, а етнічність — як засіб для досягнення групових інтересів, мобілізації у політичній боротьбі. Найбільш яскравими представниками цього підходу можна вважати Ж. Девоса та Л. Романуччі-Росс, чия книга «Етнічна ідентичність» дотепер є основним навчальним посібником у західних країнах. У ній автори розуміють, що «етнічність є соціальною формою лояльності, яка виникає з людської риси мати спадкоємну приналежність. Останнє є доповненням до використання етнічності в ситуаціях, коли визначається відмінність від інших» [5]. Таким чином, розуміється, що етнічність, перебуваючи в «сплячому» режимі, викликається до життя та використовується з метою соціальної мобільності, подолання домінування й підпорядкування, соціального контролю та солідарної поведінки.

Відповідно до третього, конструктивістського підходу, етнічне співтовариство, що розуміється на основі диференціації культур, етнічного почуття й сформованих у його контексті доктрин, являє собою інтелектуальний конструкт письменників, учених, політиків. Розвиток ЗМІ й освіти дозволяє транслювати їх ідеї широким масам. Ключову роль у мобілізації членів етнічної групи на колективні дії в ім'я політичних або соціальних цілей відіграють лідери, котрі нерідко переслідують власні цілі й не завжди виражають волю народу. Тобто у рамках цього напрямку етнічність розуміється як форма соціальної організації культурних розходжень [9, с. 17].

Таким чином, етнічний фактор є реальним потенціалом бажання сформувати етнічне співтовариство, яке здатне впливати на соціально-політичні та управлінські процеси в суспільстві й державі. У сучасних умовах також проявляється спроба розглядати етнічний фактор як можливість етнічних груп реалізувати власні інтереси в суспільстві й спосіб соціального самоствердження. Адже в різних сферах інтереси можуть прояв-

лятися по-різному, і, як справедливо зауважує В.Ананьєв, «етнонаціональний фактор може виступати як функціональним, так і дисфункціональним елементом суспільства, тобто сприяти руйнуванню» [10, с. 79].

Тут не мають значення засоби, важливий сам феномен, оскільки він прагне зіграти роль моралізації політики — роль, завдяки якій він завойовує популярність, успіх. Відповідно для збереження єдності суспільства та створення реального політичного плюралізму потрібна етнізація політики.

Також, на думку деяких дослідників, політизувати етнічність означає: 1) надати людям можливість усвідомити роль політики для збереження їх етнокультурних цінностей і навпаки; 2) стимулювати їх увагу до цього взаємозв'язку; 3) мобілізувати їх на формування етнічних груп, що мають однакову самосвідомість; 4) направити їх поведінку в сферу політичної діяльності, спираючись на це усвідомлення й групову самосвідомість [9, с.37].

Також можна виділити такі причини політизації етнічності: 1) соціально-економічна нерівність етнічних груп, що об'єктивно склалась в процесі модернізації 2) усвідомлення цієї нерівності як історичної несправедливості членами етнотрупи; 3) формування етнонаціоналізму (прагнення до зміни політичного статусу) як реакції на політику центра [8].

У цілому політизація етнічності за певних умов може або прискорювати або гальмувати політичний розвиток держави. Як наслідок, з політичної арени зникають відомі й з'являються нові суб'єкти міжнародних відносин. Процес політизації також сприяє перетворенню особистого пошуку людини свого місця й ролі в сучасному світі на групові вимоги відповідного відношення до влади, створюючи відповідні умови для виходу психологічно культурної енергії етнічних співтовариств. Етнічність індивіда або групи може конструюватися також ззовні, наприклад, державою або якою-небудь партією для того, щоб приписати їм потрібні характеристики, якими потім можна вдало маніпулювати. Етнічність експлуатується в політику саме через вплив на здатність і готовність населення втягтися в колективні дії.

Таким чином, етнізацію політики можна визначити як феномен, що виникає на перетині різних сфер громадського життя людини (політичної, соціальної, економічної) і характеризується розповсюдженням впливом етнічних, національних факторів на політичний процесі отримання їм певного етнічного забарвлення. Відповідно політизована етнічність потребує ефективної етнополітики.

Отже, етнополітика виступає як цілеспрямована діяльність щодо регулювання взаємин між державою, партіями, громадськими організаціями й етнічними спільнотами, що закріплена у відповідних політичних документах і правових актах держави.

Суб'єктами етнополітики є держава-нація та політизована етнічна група.

У свою чергу, проблема пропорційного розподілу влади між суб'єктами етнополітичного процесу прямо пов'язана з питанням про справедливий або несправедливий характер національно-державного устрою. Питання про те, хто контролює законну владу і як вона використовується для вирішення міжетнічних проблем, здобуває особливого значення. Так, залежно від морально-психологічного настрою та політичної традиції суб'єкта, його етнополітична поведінка може бути: 1) наступальною або захисною; 2) активною або пасивною, конформістською або нейтральною; 3) екстремістською або поміркованою; 4) безкомпромісною (ірраціональною) або компромісною (раціональною); 5) легальною або нелегальною; 6) насильницькою або ненасильницькою [13, с. 19].

Разом з тим, об'єктом етнополітики може бути й все суспільство, або деякі сфери його життя, окремі установи, великі й малі соціальні (етносоціальні) групи, колективи, особистість. Оскільки нормальне функціонування будь-яких етнополітичних відносин передбачає суб'єкт-об'єктний взаємоперехід його сторін, варто вказати, що кожна з політичних або етнонаціональних сил не може уникнути тимчасового, ситуативного перебування в позиції об'єкта поточної етнополітики. Ситуативно-об'єктивна позиція в такому розумінні є лише необхідною умовою участі в житті суспільства, показником того, що в цей момент комусь доводиться відчувати на собі вплив інших людей або політичних сил, які виступають ініціаторами відносин. Реакція на вплив змінює полюси відносин, дозволяє отримати якості суб'єкта ситуації, переміщати опонента в те положення, яке тількино покинув реагуючий [11, с. 33].

У контексті існуючих етнічних протиріч у державні й політиці закордонних країн варто згадати, що в спеціальному дослідженні ООН по расовій дискримінації в політичній, соціальній і культурній сферах (1971 р.) сформульовані основні моделі державної етнополітики, серед яких вагоме місце займає плюралізм — політика, що спрямована на об'єднання різних етнічних груп та культивує рівність й повагу. Водночас у багатоетнічних суспільствах така політика символізує як роз'єднання, так і об'єднання або внутрішнє роз'єднання союзу.

У цілому така модель заохочує конструктивний діалог між етнічними групами, а в її межах різні типи етнічної ідентичності вважаються однаково цінними як складові загального національно-культурного контексту. Прикладами подібної політики можна назвати Канаду та США. До головних переваг мультиетнічності соціуму зараховують: динамізм розвитку культури, культурне змагання різних ідей і напрямків, обумовлене етнокультурною розмаїтістю, можливість тісних партнерських зв'язків із країнами, в яких домінують етноси, родинні етнічними групами цієї країни, а також своєрідний функціональний «розподіл ролей» між етносами: основний етнос активний у державній й службі, інші — у бізнесі [4, с. 83].

Висновки. Грунтуючись на вищевикладених підходах, спробуємо дати своє бачення можливих моделей розвитку української державності з урахуванням фактора етнічності. Потенційно можна застосувати чотири моделі: 1) поліетнізму — базується на уявленні про багатонаціональну структуру населення України; 2) двоетнічності — ґрунтується на уявленні відносно України як держави, де борються за політичне, ідеологічне й культурне лідерство два етноси: український і російський; 3) моноетнічності — базується на тому, що наша держава має своїм основним етносом українців та закріплюється гаслом «Україна для українців» і нині знаходить прихильників серед українських націоналістів; 4) етнонаціоналізм — ґрунтується на вимозі національного самовизначення у формі суверенної держави, адже в цілому світове співтовариство негативно ставиться до розпаду існуючих національних держав і, як правило, засуджує сепаратизм, обмежуючи етнонаціональні вимоги до рівня збереження етнічної ідентичності групи або забезпечення їхньої рівноправності.

Отже, для української держави як поліетнічної, багатоконфесійної, з усталеними культурно-цивілізаційними відмінностями оптимальним для забезпечення її загально національної консолідації була б етнополітика плюралізму, яка б виразила принцип єдності через багатоманітність як фундамент утвердження толерантності. Для її утвердження необхідна низка процедур стосовно співпраці у політико-державній діяльності, у проведенні попередніх громадських слухань, погоджувальних рад і комісій тощо. Звичайно, що така складна наукова тема як етнічний фактор впливу на плюралізацію суспільно-політичних відносин має ще значні **перспективні напрями для подальших досліджень**, серед яких, зокрема, слід виокремити:

1. Обґрунтування наявності відмінностей між етнічним і національним чинниками впливу на політичні процеси.

2. Аналіз динаміки етнізації політики та політизації етнічного життя в Україні та державах-сусідах у різні історичні періоди.

3. Прогноз впливу етнічності на суспільно-політичні відносини в різних країнах і регіонах світу в майбутньому.

Література:

1. Башмаков М. С. Электоральные революции как фактор политической модернизации: опыт Чехии и Словакии / М. С. Башмаков // Режим доступу: http://wmpid.amu.edu.pl/images/stories/ssp/ssp_2007_1/sp-7-1-16.pdf.

2. Бунчак Я. Изменения в ценностной системе населения Словакии после 1989 г. / Я. Бунчак // Социологические исследования, 2004, № 7, с. 9. 2 ч. — Екатеринбург, 2002. — Ч. 1. — С. 139-143. — Режим доступу: <http://www.espi.ru/Content/Conferences/Papers2002/faddeicheva.htm>

3. Грищенко В. Сучасний виборчий PR / В. Грищенко, В. Лісничий. — Северодонецьк : Видавн. дім «Еврика», 2001. — 480 с.

4. Доповіді міжнародного експертного клубу «Політична думка», 1995, 24 серп. — Режим доступу: <http://www.ldpu.org.ua/partners/lib/klimchuk/45d873a46fb9a>.

5. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні: регіональний аспект / І. Т. Зварич. — К. : Дельта, 2009. — 320 с.

6. Кресіна І. Сучасний стан партійної системи України та її конфігурація, що утворилась внаслідок парламентських виборів 2014 р. / І. Кресіна, О. Стойко // Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу «Партійна система України на сучасному етапі: виклики, проблеми, суспільні очікування» 16 вересня 2015 р. — С. 63-64.

7. Колодій А. Громадянське суспільство та права держава: проблеми і шляхи розбудови / А. Колодій // Право України. — 2010. — № 7. — С. 12-17.

8. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Особенная часть / Под ред. Б.А. Страшун. — 3-е изд., пересмотр. и доп. — М. : Норма, 2008. — 1136 с.

9. Концепція етнополітичних досліджень в Україні / В. Б. Євтух, С. І. Суглобін, М. О. Молчанов. — К. : МПП «Інтелектуальна взаємодія-ІНТЕЛ», 1992. — 21 с.

10. Кузнецова З. Н. Восточная Европа: Двадцать лет спустя / З. Н. Кузнецова // Новая и новейшая история. — М., 2009. — № 6. — С. 3-31.

11. Лісовий В. Культура — ідеологія — політика / В. Лісовий. — К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1997. — 208 с.

12. Мороко В. Основні тенденції розвитку партійної системи України (1990-2000-ні роки) / В. Мороко // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. — К. : ІПіЕНД, 2012. — С.232-242.

13. Україна-2014: рік тяжких випробувань [Електронний ресурс]. — К.: Центр Разумкова, 2015. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf

Рябой Ю. А. Этнический фактор влияния на плюрализм общественно-политических отношений. — Статья.

Анотация. В статье рассмотрен этнический фактор влияния на плюрализацию общественно-политических отношений. Дана характеристика плюралистической модели нынешнего развития Украины. Предложена оценка современных общественно-политических процессов в нашем государстве. Рассмотрена роль этничности в общественно-политических отношениях в контексте разных научных теорий этничности. Обосновано, что для сохранения единства общества и создания реального политического плюрализма необходима этнизация политики. Выделены причины политизации этничности, установлено, что этнизацию политики можно определить как феномен, возникающий на пересечении разных сфер общественной жизни человека. При этом субъектами этнополитики является государство-нация и политизированная этническая группа. Доказано, что политическое участие выступает одним из механизмов поддержания стабильности общества и является главным элементом его политической подсистемы, с помощью которого нейтрализуется отчужденность широких слоев граждан от процесса принятия политических решений. Выяснено, что в многоэтнических и многонациональных государствах политический плюрализм может быть обеспечен при учетывании этнического фактора. При этом этнический фактор является реальным потенциалом желания сформировать этническое сообщество, способное влиять на социально-политические и управленческие процессы в обществе и государстве.

Ключевые слова: этнический фактор, этничность, этнизация, этнополитика, плюрализм, плюрализация, политическая подсистема, политизация, общественно-политические отношения, модель.

Riaboi I. A. The ethnic factor of influence on pluralization social and political relations. — Article.

Summary. The article deals with the influence of ethnic factor on social and political relations' pluralism. The specifics of the pluralistic model of the current development in Ukraine is described. The assessment of the modern social and political processes in our country is given. The role of ethnicity in social and political relations within the context of various scientific ethnicity theories is considered. It is substantiated that maintenance of social unity and creation of the real political pluralism depend on ethnization of policy. The reasons of ethnicity politization are emphasized. It is determined that policy ethnization can be defined as the phenomenon, which emerges on the intersection of various social life spheres. The subjects of the ethnic policy are state-nation and ethnic group that underwent politization process. It is established that political participation is one of the mechanisms that maintains society's stability and is the key element of its political subsystem, which helps to neutralize the estrangement of large sections of the public from the political decision-making process. It is clarified that political pluralism in multi-ethnic and multinational countries can be achieved with account of ethnic factor. The latter is a real potential desire to form ethnic community, which is able to influence the socio-political and management processes in the society and country.

Key words: ethnic factor, ethnicity, ethnization, ethnic policy, pluralism, pluralization, political subsystem, politization, social and political relationships, model